

„A külföldről beáramló termelési – technológiai – menedzseri tudásnak inspiráció helyett elkényelmesítő hatása lett,„

Interjú Dr. Bélyácz Iván akadémikussal,
a Pécsi Tudományegyetem Professor
Emeritusával

A Köz-gazdaság interjút kért Dr. Bélyácz Iván akadémikustól a hazai vállalati szektor beruházási aktivitásával kapcsolatban. Az interjú apropóját az a tény adta, hogy a magyar gazdaság teljesítményén belül a vállalati szektor ellentmondásos képet mutat. Alacsony a termelékenység növekedése, miközben a tudásalapú gazdaság követelményei egyre sürgetőbben jelentkeznek. Hogyan kellene segíteni a vállalatok alkalmazkodását, erre kérdeztünk rá az interjúban.

Köz-gazdaság: A hazai gazdaság pénzügyi mutatói elég rossz képet festenek a magyar gazdaságról. Ezt visszaigazolja látja a vállalati adatokban is? Mi ennek az alapvető oka? Sokan beszélnek a bizalomhiányról vállalati oldalon. Miért hiányzik ez a bizalom, hiszen Magyarország az Európai Unió támogatások nagyon jelentős részét fordította közvetlen vállalati támogatásokra, amiből következne egy erősebb bizalmi szint? Melyik oldalnak, a vállalatoknak vagy a gazdaságpolitikának kellene alapvetően megváltoztatni az attitűdjét a bizalom erősödéséhez?

Bélyácz Iván: Az utóbbi évek romló gazdasági mutatói jórészt a kormányzat laza költségvetési gyakorlatára, a krónikus költési túlfutásra, azaz a túlelosztásra vezethetők vissza, ami szoros kapcsolatban van a vállalatok körében tapasztalható bizalomhiánnyal. A 2010-es kormányváltás után megváltoztak a hazai gazdaság működési keretei, a gazdasági döntéshozatal fokozottan átpolitizált lett, egyre fokozódott a döntési centralizáció, amit egészségtelenül nagy kormányzati gazdaságpolitikai aktivitás kísért, a legkisebb súlyú vállalati termelési – fejlesztési döntéseket is kormányzati szinten hozták meg. Ennek az elmúlt másfél évtizedben két

fontos következménye lett: az egyik a „gazdasági bajnokok” kormányzat általi kiválasztása és feltőkésítése, a másik a normatív gazdaságvezetést aláásó különadók és kivételezések rendszerének kialakulása.

A pénzforrások és a gazdasági érvényesülési esélyek piaci teljesítményalapú allokációját a kormányzat iránti lojalitás elve váltotta fel. A kormányzat által kiválasztott és kedvezményezett befektetői és vállalati erőcsoportok a közbeszerzési túlárazás, a kedvezményes hitelek, az egyedi és célzott kormányzati forrásjuttatás, épület- és területingatlanok kormányzati adományozása révén jelentős tőkét halmoztak fel. A koncentrált vagyonok döntően nem piaci teljesítmény és kompetitív körülmények közötti kiválasztás eredményeként jelentek meg. A kiválasztott vállalatokra szabott kivételezések, az egyedi kedvezmények, mentességek, a kivételezett erőcsoportok túlzott támogatása – a preferált mezőben – az átlagos jövedelmezőséget messze meghaladó profit elérését teszik lehetővé. Másik oldalról azonban egy ennél sokkal tágabb körben (nem kivételezett nagyvállalatok, kis- és középvállalatok) a fejlődéshez szükséges forráshoz nem jutnak hozzá a vállalatok, így ez a sokkal szélesebb vállalati körben szunnyadó növekedési potenciál kiaknázatlan marad. Ezt súlyosbítja az a tény, hogy a kis- és középvállalatok sem adózási, sem adminisztrációs terhelése nem csökkent az idők során.

A bizalomhiány másik megnyilvánulását a különadók széleskörű rendszerének kiépülése és szelektív alkalmazása idézi elő. Az elmúlt másfél évtizedben ágazati adók és más elvonások a legváltozatosabb formában növelik a vállalati terheket: termelő-, kereskedő-, pénzügyi vállalatok és más szolgáltató cégek fizetnek – eredetileg ideiglenesnek deklarált, majd prolongált – extra adókat, megnövelt illetékeket és egyéb sarcokat. Ha a kormányzati túlköltés és ennek nyomán a költségvetési hiány nő, akkor az „elvonnak onnan, ahol lehet” gyakorlat alakul ki. Ennek előszeretettel kihasznált médiumai egyes multinacionális cégek hazai leányvállalatai. A gazdasági játékszabályok kormányzat általi kiválasztásai, az időnként előforduló visszamenőleges hatályú forráselvonási rendelkezések gyengítik a gazdaság szabályozás normativitását, jogbizonytalanságot okoznak, és csökkentik a kiszámíthatóság esélyét. A bizalom helyreállítása akkor képzelhető el, ha sor kerül a kormányzati gazdaságpolitika gyökeres átalakítására. Ez természetesen azért rendkívül nehéz, mert ez a gazdasági rendszer szorosan kötődik a kialakult uralmi szisztémához, a követett politikai gyakorlathoz.

Köz-gazdaság: Az elmúlt harminc évben a hazai vállalati szektor jelentős átrendeződésen ment keresztül. Visszatekintve az elmúlt harminc évre, sikeres vagy sikertelen volt a vállalatok alkalmazkodása a világpiachoz a környező országokhoz képest? Lát-e időbeli hullámzást az alkalmazkodási folyamatban? Ha van ciklusos jellege, akkor mi a ciklus oka?

Bélyácz Iván: A rendszerváltás nyomán kialakult a piacgazdasággal konform vállalati „méretpiramis”, a csúcson néhány száz nagyvállalattal, a derékhadban több tízezer kis- és középvállalattal, az alapon pedig több százezer egyéni kisvállalkozással. A nagyvállalati szektorban meghatározó szerepük van a multinacionális anyavállalatok hazai leányvállalatainak. Ez utóbbiaknak döntő szerepük volt

a korszerű gazdálkodási és vállalatirányítási tudás meghonosításában és hazai elterjesztésében. E cégek esetében a piaci alkalmazkodás gond nélkül és folyamatosan megvalósult.

A hazai tulajdonú kis- és középvállalati mezőben a piacra jutás nehézségei, a tőkehiány vagy a menedzseri tudás korlátozottsága fékezte vagy meg is akadályozhatta a cégek eredményes alkalmazkodását. Az igazi gondot az jelentette, hogy a vállalati kör sem hatékony kormányzati, sem vállalati érdekvédelmi segítséget nem kapott a piaci képességek fejlesztéséhez. A nemzetközi gazdaságban végbenment, felbecsülhetetlenül értékes globalizáció – éppen az új hazai vállalati struktúra kialakulásakor – az egyes vállalatok számára végtelen számosságúvá tette a potenciális versenytársak körét és ennek bénító hatása lett az egyes vállalatok perspektíváját tekintve.

Köz-gazdaság: Gyakran emlegették – főleg korábban – a '68-as reform pozitív hozadékát a rendszerváltás utáni vállalati folyamatokban. Az új gazdasági mechanizmus valóban eredményezett egy korszerűbb vállalati attitűdöt? Érződik még ez a hatás vagy kiveszett a hazai vállalati kultúrából? Lát-e szektorális különbséget ebben a tekintetben, tehát például a mezőgazdasági cégek jobban alkalmazkodtak-e a melléküzemág vagy a háztáji termelés miatt?

Bélyácz Iván: Az 1968-as új gazdasági mechanizmusnak, az azokban az időkben megvalósult félpiacon reformoknak ösztönző hatásuk volt a hazai vállalkozások szellemi fejlődésére. Többek között ennek eredményeként, az 1980-as évek végére piacokonform intézmények sora állt rendelkezésre, s volt esély arra, hogy az akkor megtörténő rendszerváltás és teljes körű piacgazdasági átalakulás nyomán, a hazai vállalatok számára tömeges élmény lesz a sikeres világpiaci bekapcsolódás. Az 1990-es években a piacgazdasági átmenet motorja a külföldi működő tőke beáramlás és a privatizáció során gazdaságunkba érkező külföldi tulajdonos lett. E folyamat magában hordozta a hazai vállalatok felé irányuló inspiráló, tovaryűrő, kooperációs szerepet vállaló hatások kialakulását, ennek azonban tömeges szétterjedésére nem került sor, a lehetőséggel csupán a vállalatok szűk köre élt. A multinacionális vállalatok hazai leányvállalatai jórészt szigetszerűen működnek. A külföldről beáramló termelési - technológiai - menedzseri tudásnak a várakozásoktól elmaradó korlátozott húzó hatása lett, s az inspiráció helyett az elkényelmesítő hatás lett az uralkodó (mivel a felzárkózást a beáramló működőtőke elvégzi).

Az 1990-es évektől a nemzetközi gazdaságban kibontakozó globalizáció jelentős mértékben fokozta a vállalatok által végrehajtott beruházások kockázatát az erősödő világpiaci verseny miatt, s ez sok vállalatot tartózkodóvá tett.

Köz-gazdaság: Viszonylag ellentmondásos a beruházási aktivitás megítélése a hazai vállalkozások működésében. Mi a szerkezete és az időbeli alakulása a hazai beruházásoknak? Lát-e mintát a beruházási aktivitásokban? Milyen növekedési potenciált fog ez eredményezni? Megfelel-e a tudásalapú gazdaság követelményeinek a beruházások szerkezete, különösen a materiális és a nem-materiális tőke tekintetében?

Bélyácz Iván: Gazdaságunkban tartósan inkább a túlberuházási ambíciók okoznak gondot, s nem az alulberuházási hajlandóságtól való félelem, s ez fokozottan vonatkozik az utóbbi másfél – két évtizedre. Problémát a megvalósult beruházási projektek hatékonysága és a beruházások szerkezete jelent. A termelékenység növelésében kulcsszerepük van a produktív beruházásoknak. Hazánkban a munka termelékenysége 1998 és 2020 között 30%-kal növekedett, ami éves átlagban 1,5%-os javulásnak felel meg. A termelő beruházások megvalósult objektumai eszerint – érezhető mértékben – nem növelték a termelékenységet és számos projekttel kapcsolatban jelentkeztek megtérülési zavarok.

Ezzel azonos súlyú gond volt a beruházások szerkezete: nagy számban valósultak meg látvány- és presztízsbetűzésű beruházások, túltölt számosságban sportlétesítmények, korlátozott funkcióval bíró vagy funkció nélküli, gyenge minőségű projektek, a nagy európai hálózatokba nem illeszkedő, kihasználatlan infrastruktúra fejlesztések. E projektek széles körében elemi fenntarthatósági problémákkal szembesülünk. A kiválasztott és támogatott befektetői és vállalati erőcsoportok fokozottan érdekeltek az extenzív fejlesztést megvalósító beruházási projektek tömegének tartós expanziójában. Az új építések egyoldalú favorizálása, a közbeszerzési túlárazás, a gyorsan emelkedő beruházási költségek kritikátlan elfogadása, a „minél hamarabb elkölteni az EU-s ingyen forrásokat” hamis és etikátlan elv érvényesülése előtt nyitott kaput. Ebben a forráselosztási rendszerben a tudásgazdaság ágazatainak minimális esélye sem maradt a kitörésre, a források hagyományos ágazatok által történő elszívása miatt.

Ugyanezt mondhatjuk el az oktatás, az egészségügy, a kutatás, az innováció fejlesztését megalapozó humántőke beruházások csekély forráshoz jutási esélyeiről. Az utóbbi két évtizedben a világban a vállalati fejlődés perspektíváját a tudásalapú gazdaságban találták meg. A hazai kormányzati törekvések a világban zajló folyamatok félreértésén, s az új fejlődési irány figyelmen kívül hagyásán alapulnak. Gazdaságfejlesztési irányaink beragadtak a korábbi évtizedek alacsony hozzáadott értéket produkálni képes fejlesztési projektjeiben. Az újabb autógyárak építése, az egész akkumulátor üzlet nem hordozza a felzárkózás perspektíváját, inkább jelzi a világ irányadó folyamataitól történő elkanyarodást.

A kormányzati gazdaságpolitika akadályozza a vállalatok lépték- és szemléletváltását, aminek nyomán kialakulhatott volna a vállalatok betagozódása kooperációs partnerként, alvállalkozóként, részpoltikát folytató szereplőként a nemzetközi nagy értékláncokba, a végterméket összeszerelő pozíció helyett.

Köszönjük a beszélgetést!